

ΤΡΑΜ

Ένα ὄχημα

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΑΠΡΙΛΗΣ 1972

ΠΕΜΤΟ ΤΕΥΧΟΣ

Κ.Π.Καβάφη

Αί σκέψεις ενός γέροντος καλλιτέχνου

ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΠΕΖΟΓΡΑΦΗΜΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΜΕΝΟ ΑΠΟ ΤΟΝ Γ.Π.ΣΑΒΒΙΑΗ

Ἐγήρασεν ὁ συγγραφεύς. Εἶναι ὀγδόντα ἐτῶν. Εἶναι κάπως οσαστιομένος ἀπὸ τὴν δόξαν τῶν πεζῶν του ἔργων καὶ τῶν ποιημάτων του, καὶ ἀπὸ τὸ γῆρας. Ἡ πολλή του ἐσωτερικὴ πεποίθησις καὶ ἡ ἔγκρισις τοῦ κόσμου συντείνουν εἰς τὸ νὰ ἀμβλύνουν τὴν κρίσιν του. Ἄλλὰ δὲν τὴν ἀμβλύνουν ὀλοτελῶς. Παρατηρεῖ ὅτι ὑπὸ τὸν ἐπίσημον θαυμασμὸν τῶν πολλῶν, ὑπάρχει μία ἐλαφρὰ ψυχρότης τῶν ὀλίγων. Τὰ ἔργα του δὲν θαυμάζονται τόσο ὑπὸ τινων ἐκ τῶν νέων. Ἡ σχολή των δὲν εἶναι ἡ σχολή του, καὶ τὸ ὕφος των δὲν εἶναι τὸ ὕφος του. Σκέπτονται καὶ προπάντων γράφουν διαφορετικά. Ὁ γέρον καλλιτέχνης ἀναγινώσκει καὶ μελετᾷ εὐσυνειδήτως τὰ ἔργα των καὶ τὰ εὐρίσκει κατώτερα τῶν ἰδικῶν του, καὶ θεωρεῖ τὴν νέαν σχολὴν ὑποδεεστέραν, τουλάχιστον ὄχι ἀνωτέραν, τῆς ἰδικῆς του. Φρονεῖ ὅτι ἐὰν ἤθελε, θὰ ἠδύνατο

νά γράψη μὲ τὸν νέον τοῦτον τρόπον. Ἀλλά, βέβαια, ὄχι ἀμέσως. Θὰ ἐχρειάζετο 8, 10 ἔτη διὰ νὰ ἔμβῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ νέου ὕφους — καὶ τώρα πλησιάζει ὁ καιρὸς νὰ ἀποθάνῃ.

Ἔρχονται στιγμαὶ ποῦ περιφρονεῖ τοὺς νεωτερισμοὺς. Τί σπουδαιότητα ἔχουν; Ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς νέων ποῦ κάπως δὲν τὸν ἀρέσουν! Ἀλλὰ ἑκατομμύρια ὄλα τὸν θαυμάζουν. Αἰσθάνεται ὅμως ὅτι κατασοφιστεῦει τὸν ἑαυτὸν του. Καὶ ἐκεῖνος οὕτω ἤρχισεν. Ἦτον ἕνας ἀπὸ καμμία πενηνταριὰ νέους ποῦ ἔκαμαν νέαν σχολήν, ἔγραψαν μὲ διαφορετικὸν ὕφος, καὶ ἤλλαξαν τὴν γνώμην τῶν ἑκατομμυρίων ποῦ ἐτιμοῦσαν μερικοὺς προγενεστέρους καὶ μερικοὺς γέροντας καλλιτέχνας. Οἱ τελευταῖοι διηυκόλυναν πολὺ τὴν νίκην τοῦ ἀποθνήσκοντες. Ἀπὸ αὐτὰ συμπεραίνει ὁ γέρων συγγραφεὺς ὅτι εἶναι μάταιον πράγμα ἢ καλλιτεχνία μὲ τοὺς συρμούς της ποῦ ἀλλάζουν συχνά. Βέβαια καὶ τῶν νέων αὐτῶν τὸ ἔργον θὰ εἶναι προσωρινὸν ὡς τὸ ἰδικόν του — ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸν παρηγορεῖ.

Ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν σκέψεων καὶ τῶν ρεμβασμῶν του, παρατηρεῖ μὲ πικρίαν ὅτι ὁ Ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ Ποιητικότης ἐκάστου συγγραφέως, μόλις γηράσουν κατὰ 40 ἢ 50 ἔτη, ἀρχίζουν νὰ φαίνονται ἀλλόκοτα ἢ γελοῖα. Ἴσως — εἶναι μία ἐλπίς αὐτῇ — παύσουν νὰ εἶναι ἀλλόκοτα ἢ γελοῖα ὅταν γηράσουν 150 ἢ 200 ἔτη — ὅτε, ἀντὶ νὰ εἶναι démodés, θὰ εἶναι ἀρχαῖα.

Τὸν καταλαμβάνει δὲ καὶ ἀμφιβολία τις περὶ τῆς ἀπολύτου ἢ ἀφηρημένης ἀξίας πολλῶν του κατακρίσεων. Ἐκεῖνοι οἱ συγγραφεῖς ποῦ κατέκρινε ὅταν ἦτον νέος καὶ ἀντικατέστησεν, ἴσως τοὺς

κατέκρινε διότι δὲν τοὺς ἐννοοῦσε — ὄχι ἔνεκα ἐλλείψεως μεγαλοφυΐας, ἀλλὰ διότι πιθανὸν ἢ δύναμις τῆς κατανοήσεως διαφθείρεται ὑπὸ συγκρόνων περιστάσεων ἢ μᾶλλον συρμῶν. Τὸ ἐξωτερικὸν τῆς κατακρίσεώς του ὠμοίαζε καθ' ὅλα μὲ τὴν κατάκρισιν τῶν σημερινῶν νέων δι' αὐτόν. Δὲν ἤλλαξε γνώμην — τουλάχιστον ὡς διὰ τὰ περισσότερα. Τοὺς πλείστους ἐκ τῶν παλαιῶν ἐκείνων καλλιτεχνῶν κατακρίνει σήμερον ὡς πρὸ 60 ἐτῶν. 'Αλλ' αὐτὸ βέβαια δὲν εἶναι μεγάλη ἀπόδειξις ὅτι ἡ κατάκρισις των εἶναι ὀρθή. Εἶναι ἀπόδειξις ὅτι, ψυχικῶς, εἶναι ὁ ἴδιος νέος τῆς τότε.

Κ.Π.ΚΑΒΑΦΗΣ (Copyright by Kyveli A. Singoroulo, 1972)

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Τὸ ἀνέκδοτο πεζογράφημα τοῦ Καβάφη, πὸν τιλοφορεῖται «Αἱ Σκέψεις ἐνὸς Γέροντος Καλλιτέχνου», σώζεται αὐτόγραφο στὸ ἀρχεῖο του (F 22) μαζί μὲ ἄλλα πεζὰ ἄλλου εἶδους. Καθαρογραμμμένο μὲ μελάνι σὲ τρεῖς σελίδες ἐνὸς τετρασέλιδου ἀναφορᾶς μὲ ὑδατόσημο τῆς Αἰγυπτιακῆς Κυβέρνησης, εἶναι ἀνυπόγραφο καὶ ἀχρονολόγητο ἀπὸ τὸν ποιητὴ — πράγμα πὸν καθιστᾶ προβληματικὴ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησή του. Ἡ γραφὴ τοῦ χειρογράφου καὶ ἡ γλώσσα τοῦ κεμιένου νομίζω πὸς ἀπλῶς μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τὸ τοποθετήσουμε μὲ ἀσφάλεια ἀνάμεσα 1894 καὶ 1906. Στενότερη χρονολόγησις προκύπτει, πιθανότατα, ἀπὸ τὴν θεματικὴν του συσχέτιση μὲ τὸ «Ἐνας Γέρος» (γρ. 1894, δημ. 1897) ἢ τὸ «Ἡ Ψυχὴς τῶν Γερόντων» (γρ. 1898, δημ. 1901) καὶ ἰδίως μὲ τὸ ἀνέκδοτο ποίημα «Οἱ Ἐχθροὶ» (γρ. 1900, δημ. 1968). Τοῦτο τὸ τελευταῖο μὲ κάνει νὰ θεωρῶ ὅπως ἀπίθανο νὰ γράφηκε τὸ πεζογράφημα μετὰ τὸν Νοέμβριον 1900, ὅπότεν ὁ Καβάφης ἦταν 37 ἐτῶν.

Εἶναι, πιστεύω, ἀρετὰ φανερὸ πὸς πρόκειται γιὰ δοκιμογραφικὴν ἄσκησιν (ἐνὸς εἶδους πὸν δὲν φαίνεται νὰ εἶχε συνέχεια) πάνω σὲ μιὰν ὑποθετικὴν περὶπτωση ἔξω ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν ἢ καὶ τὴν ἄμεσην ἐμπειρία τοῦ ποιητῆ. Μὲ ἄλλα λόγια, ἔχομε νὰ κάνουμε μὲ θεώρησι τοῦ γήρατος ἀπὸ ἐξωτερικῆ σκοπιά, ὅπως καὶ στὰ «Ἐνας Γέρος» καὶ «Ἡ Ψυχὴς τῶν Γερόντων», ἐδῶ εἰδικότερα καλλιτεχνικῆ. Στὴν οὐσία, δηλαδὴ, παρατηροῦμε τὴν προσπάθεια ἐνὸς ἀσχημοῦ ἐνεὸς τῆς Τέχνης τοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ λογικά, ὄχι χωρὶς ἀφέλειες, νὰ μπεῖ δῆθεν «στὸ πετῶ» ἐνὸς φημισμένου γέροντα ὁμοτέχνου, ἴσως

Ξεκινώντας με κάποια συμπάθεια διανοητική, μάλλον δὲ με κάποιες τύψεις προσωπικῆς γιὰ τὴν στάση του ἀντίκρου στὶς κατεστημένες λογοτεχνικὲς ἀξίες τῆς ἐποχῆς του. Προσπάθεια ὁποσδήποτε ἀξιοσημειώτη γιὰ τὴν διαλεκτικὴ ἀπόπειρα γεφύρωσης τοῦ «χάσματος τῶν γενεῶν», με κάμποσες λεπτὲς διακρίσεις — ὅπως λ.χ., τὸ «ντεμοντέ» πὺ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ γίνεται «ἀρχαῖο».

Ἄρκει νὰ θυμηθοῦμε τὸ «Πολὺ Σπανίως» (γρ. 1911, δημ. 1913), τὸ «Μελαγχολία τοῦ Ἰάσωνος Κλεάνδρου» (γρ. 1918; δημ. 1921) καὶ τὸ «Κατὰ τὲς συνταγὲς ἀρχαίων ἑλληνοσύρων μάγων» (δημ. 1931), γιὰ νὰ νιώσουμε τὴν πρόοδο τοῦ βιώματος τοῦ γήρατος στὸν Καβάφη. Ταυτόχρονα, θαρρῶ πὺς «Αἱ Σκέψεις ἑνὸς Κέροντος Καλλιτέχνου» μᾶς φανερῶνουν τὴν ἀνωριμότητα τῆς αισθητικῆς του θεωρίας: οἱ βασικὰ διαφορετικὲς *ιστορικὲς ἐμπειρίες* πὺ διακρίνουν δυὸ λογοτεχνικὲς γενιές, ἐδῶ σχεδὸν δὲν ὑπολογίζονται, ἐνῶ ἡ ἔμφαση πέφτει ἐξολοκλήρου στὴν ἐπιφανειακὴ διαφορὰ ὕφους. Τούτου κυρίως εἶναι πὺ μὲ ὀδηγεῖ νὰ θεωρῶ μεταγενέστερο τὸ «Οἱ Ἐχθροί», ὅπου οἱ σκέψεις αὐτῆς, πὺν ἀδρότερα διατυπωμένες, δὲν ἀποδίδονται πιά σὲ γηραῖο λογοτέχνη (πεζογράφο καὶ ποιητὴ) ἀλλὰ σὲ ἀκαμαῖο σοφιστὴ:

«Οἱ τωρινοὶ μας οἱ ἐχθροὶ δὲν θὰ μᾶς βλάψουν ποτέ.
Κατόπι θά'λθουν οἱ ἐχθροὶ μας, οἱ καινούριοι σοφισταί.
Ὅταν ἡμεῖς, ὑπέργηροι, θὰ κείμεθα ἐλεεινὰ
καὶ μερικοὶ θὰ μῆκαμε στὸν Ἄδην. Τὰ σημερινὰ
τὰ λόγια καὶ τὰ ἔργα μας ἀλλόκοτα (καὶ κομικὰ
ἴσως) θὰ φαίνονται, γιὰτὶ θ' ἀλλάξουν τὰ σοφιστικά,
τὸ ὕφος καὶ τὰς τάσεις οἱ ἐχθροί. Ὅμοια σὰν κι ἐμένα,
καὶ σὰν κι αὐτούς, πὺ τόσο μεταπλάσαμε τὰ περαομένα.
Ὅσα ἡμεῖς ἐπαραστήσαμεν ὥραϊα καὶ σωστά,
θὰ τ' ἀποδείξουν οἱ ἐχθροὶ ἀνόητα καὶ περιττά,
τὰ ἴδια ξαναλέγοντας ἀλλιῶς (χωρὶς μεγάλον κόπο).
Καθὼς κι ἐμεῖς τὰ λόγια τὰ παλιὰ εἴπαμε μ' ἄλλον τρόπο».

Τ.Γ. Γιὰ ὅσους τυχὸν θὰ ἤθελαν, σώνει καὶ καλά, νὰ ταυτίσουν τὸν «Γέροντα Καλλιτέχνη» με κάποιον πὺ ὁ Καβάφης νὰ τὸν εἶχε προλάβει ζωντανόν, ὁ πειστικότερος ὑποψήφιος μοῦ φαίνεται ὁ Οὐγκό, πὺν πέθανε τὸ 1885 σὲ ἡλικία 83 ἐτῶν — δηλαδὴ ὅταν ὁ Καβάφης ἦταν 22, ἐνῶ τὰ *Ἄρθρα τοῦ Κακοῦ* εἶχαν κυκλοφορήσει πρὶν ἀπὸ 28 χρόνια καὶ ὁ Παρνασσισμὸς (1866) ἀρχίζε πιά νὰ ἐπισκιάζεται ἀπὸ τὸν Συμβολισμὸ.

Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ